

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN TÜRK ANAYASAL DEMOKRASİSİ ÜZERİNE ETKİSİ

Cemal BALTACI* , Erdal EKE** ve Mücahit AVCI***

Özet

Günümüzde yaygınlaşmakta olan anayasal demokrasi terimi, iktidarın sınırlanmasına ilişkin klasik idealin demokratik devlete uyarlanmış halini ifade etmektedir. Anayasal demokrasi anayasal devletle demokratik devletin bir sentezidir. Bu çerçevede, anayasal demokrasinin amacı, siyasi özgürlüğü garanti etmek üzere, demokratik devleti anayasayla ve anayasalcılığın teknikleriyle sınırlamak şeklinde ifade edilebilir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinin, Türkiye'deki anayasal demokrasi sürecini ciddi anlamda etkilediği düşünülmektedir. Türkiye'nin Ankara Anlaşması ile başlayan Avrupa Birliği'ne üyelik süreci, son yıllarda önemli gelişmeler göstermiştir. Bu çalışmada Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri ekseninde Türk anayasal demokrasinin değişim süreci ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Anayasalcılık, Anayasal Demokrasi, Anayasal Devlet, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkisi.

The Effects of Turkey-European Union Relations on Turkish Constitutional Democracy

Abstract

The concept of constitutional democracy which is increasingly becoming more common represents the adapted version of the classic ideal related to the limitation of power to the democratic government. Constitutional democracy is a synthesis of the constitutional state and democratic state. In this framework, the goal of constitutional democracy can be summarized as limiting the democratic government by the constitution and constitutionalism techniques in a manner that guarantees political freedom.

The relationship of Turkey with the European Union has a fundamental dimension that severely affects the process of constitutional democracy. The EU

* Yrd.Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, Isparta, Türkiye, cemalbaltaci@gmail.com.

** Öğr.Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi Senirkent Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Senirkent, Isparta, Türkiye, erdaleke@sdu.edu.tr.

*** Arş.Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, Isparta, Türkiye, mucahitavci@sdu.edu.tr.

membership process of Turkey that initiated with the Ankara Agreement has shown significant improvements in recent years. In this study, the period of change of Turkish constitutional democracy is evaluated on the basis of Turkey-European Union relationship.

Key Words: Democracy, Constitutionalism, Constitutional democracy, Turkey-EU Relations.

GİRİŞ

1876 yılında kabul edilen Kanun-u Esasi ile Osmanlı siyasal sistemi meşruti bir monarşiye dönüşmüştür. Osmanlı Devletinin ilk anayasası olarak kabul edilen bu belge ile Sultanın yetkileri sınırlandırılmış, egemenliğin kullanımı halk tarafından seçilen bir parlamento ile Sultan arasında paylaştırılmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de kesintilerle birlikte 136 yıldır parlamentolu ve anayasalı bir siyasal sistem söz konusudur. Cumhuriyet döneminde ise rejim daha demokratik bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Özellikle 1950’den sonra, Türkiye’de egemenliği kullanan devlet organları doğrudan ya da dolaylı olarak, serbest seçimler sonucunda halk tarafından belirlenmiştir. Yani Türkiye’nin yaklaşık altmış yıldır anayasalı bir demokratik rejime sahip olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte Türk Demokrasisi bu dönemde anayasal düzeyde ciddi problemleri de içinde barındırarak bugünlere gelmiştir. Özgürlükler açısından daha geniş bir çerçeve çizen 1961 Anayasasından sonra bu anayasada yapılan değişiklikler ve 1982 Anayasası özgürlükler alanını daraltarak devletçi bir yaklaşım benimsemiştir.

1982 Anayasasının devlet merkezli ve özgürlükleri kısıtlayıcı genel anlayışı, sonradan yapılan anayasa değişiklikleri ile önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümde kimi iç dinamiklerin de rolü olmakla birlikte Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik süreci, zaman zaman iç dinamiklerin de önüne geçen bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik sürecinin, Türkiye’de işlemekte olan demokratik rejimin daha “demokratik” bir nitelik kazanması yolunda nasıl bir etkisinin olduğu ve bu etki sonucunda yapılan anayasa değişikliklerinin Türkiye’deki anayasal demokrasiyi ne ölçüde değiştirdiği konusunda bir tespit yapmaktır

Bu amaçla önce anayasal demokrasi kavramı ve bu kavramı bizim için görünür kılan ve bir kriter olarak kullanılmasını olanaklı hale getiren anayasal demokrasi ilkeleri ortaya konulmuştur. Ardından Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin geçmişine kısaca değinildikten sonra bu ilişkilerin etkisiyle Türk anayasal demokrasisinde hangi değişikliklerin gerçekleştirildiği belirlenmeye çalışılmıştır.

I. ANAYASAL DEMOKRASİ ve İLKELERİ

A. ANAYASAL DEMOKRASİ

Demokrasi sözcüğünün kökeni, Yunanca'daki demos (halk) ile kratos (iktidar) parçalarından oluşan demokratia sözcüğüne dayanmaktadır. Dolayısıyla, demokrasi en temel anlamıyla, monarkların (krallar ya da kraliçeler) ya da aristokratların (lordlar gibi doğuştan soylu olanlar) değil, halkın yönettiği bir politik sistemdir (Giddens, 2000: 362).

Demokrasinin büyük bir geçmişe sahip olmasına karşılık çağımızda demokrasiyi vazgeçilmez bir cazibe haline getiren iki önemli faktör vardır. İlk olarak dünyanın en gelişmiş ülkelerinin demokratik bir niteliğe sahip olmasından dolayı, demokratik düzenlerin toplumların kalkınması ve ilerlemesi yolunda en uygun formül olduğu şeklinde bir anlayış oluşmakta ve bu anlayış demokrasinin bir siyasal sistem olarak benimsenmesine yol açmaktadır. İkinci olarak da, insan psikolojisinin derinliklerinde yatan özgürlük arayışı onu bir anlamda özgürlükle özdeşleştirilen demokrasiye sevk etmektedir (Sitembölükbaşı, 2000: 435).

Demokrasinin 19.ve 20.yüzyıldaki gelişim süreci çeşitli dalgalanmalar şeklinde ortaya çıkmıştır. Amerikalı siyaset bilimci Huntington'a göre 1820'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde seçme hakkının önemli ölçüde genişletilmesi ile ilk demokrasi dalgası başlamış ve 1926'ya kadar devam etmiştir. Bu dönemde, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra demokrasinin yaygınlaşması hız kazanmış ve demokratik ülke sayısı 33'e ulaşmıştır. Birinci demokrasi dalgasını, 1922'de İtalya'da Mussolini'nin iktidara gelmesiyle başlayan ters yönde bir dalga izlemiş, bunun sonucunda 1942'ye kadar olan dönemde dünya üzerindeki demokrasilerin sayısı minimum 11'e düşmüştür. İkinci Dünya Savaşının müttefiklerin zaferiyle sonuçlanması yeni bir demokrasi dalgasını harekete geçirmiş ve böylece dünya üzerindeki demokrasilerin maksimum sayısı 1962'ye kadar 51'i bulmuştur. Ne var ki, bu tarihten sonra başlayan ikinci ters dalgada askeri müdahaleler sonucu demokrasilerin sayısını 29'a indirmiştir. Bu ters dalga da 1970'lerin ortalarına kadar sürmüştür. Huntington'a göre, bu tarihten sonra dünyada üçüncü bir demokrasi dalgası yaşanmaya başlamıştır. Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın 1970'lerde demokrasiye dönmeleriyle başlayan bu dalga 1989'da Sovyetler Birliği'nin ve diğer komünist rejimlerin çökmesiyle hız ve yaygınlık kazanmıştır (Huntington, 1993: 10-22).

Anayasal demokrasi kavramının anayasal devletle demokratik devlet kavramlarının bir sentezi olduğu söylenebilir. Bu çerçevede, anayasal demokrasinin amacı, siyasi özgürlüğü garanti etmek üzere, demokratik devleti anayasayla ve anayasalcılığın teknikleriyle sınırlamak şeklinde özetlenebilir. Bunun klasik yöntemi ise başta kuvvetler ayrılığı yoluyla olmak üzere, siyasal iktidarı, kendi içinde bir denetim ve denge sağlayacak şekilde düzenlemektir. Zamanla buna insan haklarını anayasal güvence altına almak da eklenmiştir. Bu

durumda, anayasal demokrasi halkın yönetiminin yerine özgür halkın yönetimini koymak olarak ifade edilebilmektedir. Anayasal demokrasinin bununla bağlantılı veya bunun bir sonucu olan başka bir anlamı onu çok kere çoğunlukçu demokrasinin alternatifi olarak takdim edilmesinde kendisini göstermektedir. Örneğin David Barnum, ABD’de anayasaya uygunluğun yargısal denetiminin demokrasi açısından kabul edilebilirliğini değerlendirirken, bu ülkenin sisteminin çoğunlukçu değil anayasal bir demokrasi olduğuna dikkat çekmektedir (Erdoğan, 2007: 108).

Bir başka deyişle anayasal demokrasi, nihai kamu seçicisi olarak bireylerin katıldıkları seçim sürecini ortaya çıkaran siyasal sistemlerin sınırlandırılmasını gerektirir (Buchanan, 1986: 260). Bu sınırlamayla anayasal demokrasi, iktidarın sınırsız bir güç olmaktan çıkarıldığı, çoğunluk dışındaki kesimlerin de haklarının korunduğu çoğulcu bir düzeni ifade etmektedir.

B. ANAYASAL DEMOKRASİNİN İLKELERİ

Anayasal demokrasinin ilkeleri şu şekilde sıralanabilir (Erdoğan, 2007: 110-129):

- Özgür ve Düzenli Seçimler,
- Siyasi Çoğulculuk ve Rekabet,
- Çoğunluk Yönetimi ve Azınlık Hakları,
- Sivil ve Siyasi Özgürlükler,
- Seçilmişlerin Üstünlüğü.

Özgür ve düzenli seçimler ilkesiyle temsili demokrasilerde halkın yönetimini sağlamak amacıyla belirli aralıklarla ve adil bir ortamda serbest seçimlerin yapılması kastedilmektedir. Bu bağlamda halkın irade ve tercihlerini ortaya koyabilmesi için yapılan seçimlerin temel olarak bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Seçimlerin eşit, özgür ve adil olması bu özelliklerin en önemlileridir.

Siyasi çoğulculuk ve rekabet ilkesi, toplumun içerisinde var olan farklı niteliklere ve tercihlere sahip her kesimden insanın demokratik sistem içerisinde temsil edilebilmesi gerçeğini ortaya koyan bir ilkedir. Özellikle bu ilke bağlamında demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olarak da ifade edilen siyasal partiler, ülke içerisinde yaşayan insanların tercihlerini yansıtmaya işlevleriyle çoğulculuğun ve rekabet ortamının oluşmasına çok büyük katkıda bulunmaktadır. Bu ortamın sağlanmasında özellikle ilgili ülke içerisinde geçerli olan siyasal partiler mevzuatı ile seçim sistemlerinin önemli ölçüde rol oynadığını da belirtmek gerekmektedir.

Demokrasinin pratik ilkelerinden birisi olan çoğunluğun yönetme hakkı, seçmenler tarafından daha çok oy almış temsilcilerin siyasal kararların alınmasında

ve uygulanmasında daha fazla söz sahibi olması gerektiğini ifade eder. Yönetimin halk tarafından kontrolü ve siyasal eşitlik prensiplerinin kabul edildiği demokratik ülkelerde çoğunluk prensibinin uygulanmasına karşı gelmek neredeyse imkansızdır (Mayo, 1964: 154). O kadar ki bir dönem demokrasi ve çoğunluk kavramları özdeş kullanılmıştır. Çoğunluğun yönetimi yanında azınlığın korunmasından ve azınlık haklarından söz edilmesinin sebebi, çoğunluğun baskıcı yönetiminden korkulmasıdır. Halkın yüzde 51'inin, yüzde 49'unu baskı altında bulundurmasının demokratik olduğu düşünülemeyeceği için demokratik yasalar ve kurumlar, tüm yurttaşların haklarıyla birlikte azınlık haklarını da korumalıdır (Schmitter ve Karl, 1995: 11).

Sivil ve siyasal özgürlükler de demokrasinin olmazsa olmaz ilkelerinden biridir. Bir siyasal sistemin demokratik nitelendirmesini hak etmesi için devletin bireysel özgürlüklerle sınırlandırılması gerekir. Ayrıca siyasal özgürlükler de bireylerin siyasal karar alma mekanizmalarına katılmalarını sağlayarak devletin denetlenmesi imkanını verir.

Son olarak ise demokratik sistem içerisinde seçmenler tarafından seçilen kişilerin, siyasal toplumla ilgili kararların alınmasında, başka yollarla kamu görevi üstlenmiş olanların üstünde yer alması gerekir. Bu genellikle seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğü şeklinde de ifade edilir.

II. TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN TÜRK ANAYASAL DEMOKRASİSİ ÜZERİNE ETKİSİ

A. KOPENHAG ZİRVESİ'NE KADAR

Yaklaşık 50 yıllık bir geçmişi olan Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye'nin, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Temmuz 1959'da Topluluğa tam üye olmak için başvurması ile başlamıştır. Dönemin iki kutuplu dünyasında AET üyeliği, Türkiye açısından Tanzimatla başlayan ve Cumhuriyet ile doruk noktasına varan batılılaşma ve çağdaşlaşma felsefesinin doğal bir uzantısı olarak algılanmıştır (DPT, 2000: 3). Fakat tam üyelik başvurusu ile başlayan görüşmelerin neticelenmesi yaklaşık dört yıl sürmüştür. Bu dönemde gerçekleşen 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ilişkileri olumsuz etkilemiştir (Uysal, 2001: 142). Daha sonra devam eden görüşmeler neticesinde tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Anlaşması imzalanmıştır.

Ankara Anlaşması, hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olarak üç devre öngörmüştür. Geçiş döneminin sonunda ise gümrük birliğinin tamamlanması planlanmıştır. Anlaşmada öngörülen Hazırlık döneminin sona ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokolde geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. Fakat gerek Ankara Anlaşması gerek Katma Protokol öngörüldüğü şekilde

uygulanamamıştır. Türkiye'nin 1970'li yıllarda içinde bulunduğu ekonomik krizler ve bazı siyasi tercihlerle Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınması ve 1970'li yılların tamamı boyunca bu modelin tam tersini sembolize eden içe dönük, ithal ikamesine dayalı politikalar uygulaması ile Topluluk da kendi yükümlülüklerini aksatmaya ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi istikametine çaba harcamaktan kaçınmaya başlamıştır (AB Genel Sekreterliği, 2009a).

Başlangıçta sadece ekonomik olan sorunlar, 12 Eylül askeri yönetim döneminde ve Yunanistan'ın 1980'de Topluluğa tam üye olmasıyla siyasi boyutlar da kazanmaya başlamıştır. 22 Ocak 1982'de Avrupa Topluluğu, Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı almış (TBMM, 2009a) ve mali işbirliğine son verilmiştir. Katma Protokolün ise sadece ticari hükümleri işlemeye devam etmiş, diğer bütün hükümleri atıl kalmıştır. 1983'te Türkiye'de sivil idarenin yeniden kurulması ve 1984 yılından itibaren Türkiye'nin ithal ikamesi politikalarını hızla terk ederek dışa açılma sürecini başlatması ilişkileri yeniden canlandırmıştır (TBMM, 2009a).

Türkiye'nin 14 Nisan 1987 yılında AB'ye tam üyelik için yaptığı başvuru, yapılan değerlendirmeler sonucu; "tam bir evrim aşamasında bulunan Topluluğun yeni katılma müzakerelerine girmesinin uygun olmadığı, Türkiye'nin mevcut ekonomik ve politik durumunun katılma müzakerelerine başlanmasına elverişli bulunmadığı" gerekçeleriyle reddedilmiştir (DPT, 2000: 16). Türkiye ise, aynı dönemde AB ile ilişkileri çerçevesinde ertelemiş olduğu yükümlülüklerini hızlandırılmış bir takvim dahilinde yerine getirmeye başlamış ve bütünleşme sürecini yeni bir mecraya sokmuştur. AB ile Türkiye arasında öngörülen Gümrük Birliği, 1 Ocak 1996'dan itibaren fiilen başlamış, gerek Türkiye'nin bu süreçteki başarısı, gerekse AB'nin-1990'lara kadar AB üyeliği için adları bile geçmeyen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden çok sayıda ülkeyi entegrasyon sürecine alması, Türkiye'nin AB'ye tam üye olma çabalarını artırmıştır (Özer, 2007: 67).

B. KOPENHAG ZİRVESİ SONRASI

Demokrasi uygulamalarını etkileyen en önemli belgeler; yaygın olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi adıyla bilinen İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme ile Avrupa Birliği'nin genişlemesi sürecinde formüle edilen ve Kopenhag Zirvesi'nde kabul edildiği için Kopenhag Kriterleri olarak bilinen Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde geçen kriterlerdir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, dünyada barış ve adaletin asıl temelini oluşturan ve sürdürenin her şeyden önce, gerçekten demokratik bir siyasal rejime

ve insan hakları konusunda ortak bir anlayış ve saygı esasına bağlı olan temel özgürlüklere olan inançtan kaynaklandığını belirterek, sözleşme metninde açıklanan hakların her yerde ve etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamayı hedef almıştır (European Court of Human Rights, 2009)

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'ne adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri; siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplamıştır.

AB Kopenhag Zirvesi'nde kabul edilen tam üyelik kıstaslarından siyasi kriterler başlığı altında toplananlar;

- istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması,
- hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü,
- insan haklarına saygı,

▪ azınlıkların korunması olarak sayılmıştır. Bu kriterlerin ülkede çok partili demokratik sistemin işlemesi, hukukun üstünlüğüne saygı, azınlık haklarının korunması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tüm maddelerinin ve Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edilmiş olması gibi şartları kapsadığı söylenebilir. Ayrıca bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda kesintisiz uygulanıyor olması da gerekmektedir (AB Genel Sekreterliği, 2009b).

Türkiye 1996 yılında AB tarafından başlatılmış bulunan yeni gelişme sürecinde yer almak istediğini AB'ye iletmiştir. 1997 Lüksembourg Zirvesi'nde Türkiye'nin Topluluğa katılma ehliyeti teyit edilmesine karşın Topluluğun genişleme sürecine dahil edilmemesi Türkiye'nin tepkisini çekmiş, 15-16 Haziran 1998 tarihinde yapılan Cardiff Zirvesi'nden sonra Türkiye'nin gösterdiği tepkiyi yumuşatmak için "Türkiye'nin Üyeliğe Hazırlanması için bir Strateji" belgesi hazırlanmıştır. 11-12 Aralık 1998 tarihinde yapılan Viyana Zirvesinde ise Topluluk, Türkiye ile olan ilişkilerin daha da geliştirilmesinin önemine işaret etmiştir (Bozkurt vd., 2001: 289). Türkiye'nin Kopenhag kriterleri bakımından performansını inceleyen ilk ilerleme raporu da 1998 yılında yayımlanmıştır (Özer, 2007: 53).

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet başkanları zirvesinde Türkiye diğer aday ülkelerle eşit şartlarda AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiştir. Helsinki Zirvesi sonrasındaki süreçte AB ile olan ilişkiler her alanda yeni bir ivme kazanmış ve AB tüm boyutlarıyla algılanan bir yeniden yapılanma projesi olarak Türkiye'nin gündemine girmiştir. Bu çerçevede, AB Komisyonu, aday ülkelerin uyması gereken 1993 yılında kabul edilen Kopenhag kriterleri çerçevesinde Türkiye'nin, AB müktesebatını benimsemesine

ilişkin bir Ulusal Program hazırlamasını öngörmüştür. Türkiye de Katılım Ortaklığı Belgesi ışığında Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programını hazırlayarak 2008 yılında yürürlüğe koymuştur (Dönmez, 2003).

Tam üyelik yolunda atılması öngörülen adımları içeren Ulusal Program; siyasi, ekonomik ve hukuki uyum yönleriyle kapsamlı bir toplumsal dönüşüm projesidir (Resmi Gazete, 31.12.2008). Ulusal Program çerçevesinde Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterleri ile Avrupa Birliği müktesebatına uyum açısından öngörülen değişikliklerin, “kısa” ve “orta” vadeli bir takvim içinde yerine getirilmesi öngörülmüştür. Özellikle demokratikleşme ve insan hakları ile ilgili nitelikleri ifade eden ve AB ile olan ilişkilerin en sorunlu alanını teşkil eden ‘Kopenhag Siyasi Kriterleri’ kısa sürede ilerleme kaydedilmesi gereken bir alan olup; AB ile üyelik müzakerelerinin başlayabilmesi bu siyasi kriterlere uyum ön koşuluna bağlanmakta, diğer kriterlere (ekonomik kriterler ve ‘Topluluk Müktesebatına Uyum Kriterleri’) uyumun ise müzakereler süresince gerçekleşmesi öngörülmektedir (Beşe, 2002: 228-229). Türkiye’nin Ulusal Programı kabulünden sonra program doğrultusunda attığı adımlar AB ile olan ilişkilerine yeni bir canlılık getirmiştir.

Türkiye’nin 2001 yılı Ulusal Programında yer alan öncelikler doğrultusunda attığı ilk önemli adım geniş tabanlı siyasi iradenin bir sonucu olan ve 1982 Anayasası’nın 177 maddesinin beşte birinden daha fazlasında yapılan Ekim 2001 tarihli anayasa değişiklikleridir (Resmi Gazete, 17.10.2001). Bu çerçevede düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, demokrasi ve sivil otoritenin güçlendirilmesi, kişi hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, demek kurma özgürlüğü ve kadın-erkek eşitliği alanlarında yeni hüküm ve güvenceler getirilerek sivilleşme, demokratikleşme ve özgürlüklerin genişletilmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır (AB Genel Sekreterliği, 2007: 4).

Demokratikleşme ve sivil otoritenin güçlendirilmesine ilişkin olarak Türkiye’de sivil-asker ilişkisinin kurumsal çerçevede demokratikleşmesi yönündeki en önemli değişiklik Milli Güvenlik Kurulu’nun ülke yönetimindeki etkinliğinin azaltılması yönündeki adımlardır. 1982 Anayasası’na göre, "Kurulun, devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar, Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır." Bu hüküm her ne kadar bakanlar kurulunun MGK kararlarına uymasını zorunlu hale getirmiş olmasa da, MGK’nın Bakanlar Kurulu üzerindeki ağırlığını artırdığı açıktır. Çünkü anayasa maddesinden anlaşıldığına göre Bakanlar Kurulu, MGK’nın "alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar"ını gündeme almak zorundadır (Erdoğan, 1993: 143). Ayrıca askeri temsilcilerin ve yürütme organı üyelerinin bu kararları birlikte alması, kurulun kararlarını daha da güçlendirmektedir. Bu durum uygulamada

MGK'yı Bakanlar Kurulu üstünde bir "üst kabine" (Soysal, 1993: 349) haline getirmiştir ki bu, seçilmişlerin üstünlüğü ilkesini zedelemektedir.

AB entegrasyon sürecinin sağladığı destek sayesinde gerçekleşen 2001 Anayasa değişikliğiyle 118. maddede yapılan değişikliklerle; 3.fıkra da geçen 'kararlar' ibaresi 'tavsiye kararları' olarak değiştirilmiş, aynı fıkranın devamındaki, Bakanlar Kurulu'nca "öncelikle dikkate alınır" ibaresi "değerlendirilir" ibaresiyle değiştirilmiştir. Bu değişikliklerle, MGK'yı bakanlar kurulunun üzerinde gösteren emredici ifadenin yumuşatılması amaçlanmıştır. Kurulun yapısının daha demokratik bir görünüme kavuşturulması amacıyla da, yine aynı maddenin ikinci fıkrasında yapılan değişiklikle, kurulun daimi üyeleri arasına Adalet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları da eklenerek kuruldaki sivil üye sayısı artırılmıştır.

MGK'ya yönelik ikinci düzenleme sivilleşme adına önemli değişiklikler içeren 7 Ağustos 2003 tarihinde, 7.Uyum Paketi dahilinde 2945 sayılı yasada yapılan değişiklikle gerçekleşmiştir (Resmi Gazete, 07.08.2003). Yapılan değişikliklerle MGK Genel Sekreterliğine TSK'ya doğrudan bağlı olmayan bir ismin atanabilmesinin önü açılırken, Genel Sekreterin YAŞ çerçevesinde Genelkurmay Başkanının seçimi ve onayıyla atanması usulü sona erdirilerek atama yetkisi Başbakana verilmiştir. Diğer taraftan Bakanlar Kurulunun 29 Aralık 2003 tarihli ve 6688 sayılı kararı ile yayımlanan MGK Genel Sekreterliği Yönetmeliği ile Genel Sekreterliğin görev ve yetkileri önemli ölçüde daraltılmıştır.

2001 tarihli anayasa değişikliği ile temel hak ve özgürlükler alanında da olumlu bir adım atılmıştır. Değişiklikten önceki haliyle bir temel hak, hem genel sınırlama sebepleriyle, hem de buna ek olarak kendi maddesinde öngörülen özel sebeplerle sınırlanabilmekteydi. Demokratik bir temel haklar düzeni için savunulması gereken ise, özel sınırlamaların olmaması değil, -ölçülü bir özel sınırlama düzeniyle birlikte- genel sınırlamaların kaldırılmasıdır. Çünkü genel sınırlama sebepleri olan kamu yararı, kamu güvenliği vb. kavramlar son derece esnek, genişletilmeye elverişli olduklarından dolayı temel hak ve özgürlükler konusunda yeterli güvenceyi sağlayamayabilir. Bu genel sebeplere dayanılarak hak ve özgürlükler aleyhine ölçüyü aşan sınırlamalara gidilebileceği gibi, hangi genel sınırlama sebebinin hangi hak ve özgürlük için kullanılacağı konusu yasama organının inisiyatifine bırakıldığı için hak ve özgürlüklerin elverişli olmayan genel sebeplere dayanılarak sınırlanması ihtimali de her zaman söz konusudur. Bunun yerine her hak ve özgürlüğün hangi sebeplerle sınırlanabileceğinin, ilgili hak ve özgürlük maddesinde açıkça belirtilmesi özgürlükler açısından daha güvenli bir sistemdir. Bu bağlamda 3.10.2001 tarihinde Anayasa'nın 13. maddesinde yapılan değişiklikle genel sınırlama nedenleri metinden çıkarılmış, temel hak ve hürriyetlerin, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği belirtilmiştir. Genel sınırlama sebeplerine yer vermeyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

sistemine uygun olarak yapılan bu değişlikle, genel sınırlama sebeplerinin tümü bu maddeden çıkarılmıştır (Fendoğlu, 2007: 457-458).

Çoğulculuk bağlamında 2001 Anayasası'nda yapılan bir değişlik de demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasal partilerin kapatılma şartlarına ilişkin hükümleri içeren maddeleri ilgilendirmektedir. 1982 Anayasası kapatılma sebeplerini iki fıkrada toplamıştır. Birinci fıkra değişik 68. maddenin dördüncü fıkrasıdır. Buna göre bir siyasal partinin tüzük, program ve eylemleri, devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olduğu, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçladığı ve suç işlenmesini teşvik ettiği takdirde siyasal parti temelli olarak kapatılır. Siyasal partilerin kapatılma sebeplerinin bulunduğu diğer fıkra da değişik 69. maddenin dokuzuncu fıkrasıdır. Bu fıkraya göre yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden yardım alan siyasal parti temelli kapatılır. Ancak bir siyasal partinin kapatılabilmesi için kapatılmaya neden olarak gösterilen fiillerin işlendiği bir odak haline gelmiş olduğu Anayasa Mahkemesi tarafından tesbit edilmesi gerekir. 2001 yılında yapılan anayasa değişikliğinde 69. maddeye eklenen bir fıkra ile 'odak olma' şartı açıklanmıştır. Buna göre bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarıncaya kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır. İkinci ek fıkrada ise "Anayasa Mahkemesi'nin, temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebileceği" belirtilerek parti kapatma gibi çok ağır bir yaptırım yerine alternatifli bir yaptırım benimsenmiştir. Diğer taraftan Anayasa Mahkemesi'nin çalışma ve yargılama usulünü düzenleyen Anayasa'nın 149. maddesinde 2001 yılında yapılan değişiklikle Anayasa Mahkemesi'nin siyasal parti kapatma kararı verebilmesi için gerekli olan salt çoğunluk oyu yerine beşte üç oy çokluğu koşulu getirilmiştir. Getirilen nitelikli çoğunluk koşulu ile Anayasa Mahkemesi'nin siyasal parti kapatma kararı vermesi zorlaştırılmıştır.

Ayrıca bu dönemde kabul edilen uyum paketleri çerçevesinde AB siyasi kriterlerine uyum amacıyla birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Uyum paketleri kapsamında 2002 ile 2004 yılları arasında; Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulü Kanunu, Mayıs 2004 Anayasal Değişikliklerini uygulayan 8'inci Uyum Paketi, yeni Dernekler Kanunu, Terör Eylemlerinden Doğan Zararların Tazmin Edilmesine İlişkin Kanun, yeni TCK ve İstinaf Mahkemeleri Kanunu gibi çeşitli kanunlarda değişikliğe gidilerek dernek kurma özgürlükleri, basın özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi alanlarda

özgürlükler genişletilirken özel hayatın gizliliği, haberleşme ve konut dokunulmazlığı, çocuk ve zayıfların korunması gibi birçok alanda da yeni güvenceler getirilmiştir (TBMM, 2009b).

Diğer taraftan, Uyum Paketleri dışında bu dönemde AB müktesebatı gözetilerek gerçekleştirilen hukuki reformlar da önemlidir. Bunlardan Kasım 2001 tarihinde kabul edilen Yeni Medeni Kanun, özellikle aile hukuku bağlamında kadın-erkek eşitliği, özel korumaya muhtaç sosyal grupların ve çocukların korunması ile ilgili olarak oldukça demokratik düzenlemeler içermektedir. Ayrıca bilgiye erişim hakkının usul ve esaslarını düzenleyen Bilgi Edinme Kanunu (2003), AB'nin elektronik imza ile ilgili direktifini esas alan Elektronik İmza Kanunu (2004), modern ceza politikasının bir eseri olarak Ceza Kanunu (2004), Kamu denetçiliği kurumunu düzenleyen Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu (2006) bu süreçte gerçekleştirilen diğer önemli hukuki reformlardan birkaçıdır.

2004 yılında AB müktesebatına uyum amacıyla yapılan anayasa değişikliği ile de ölüm cezası her koşulda kaldırılmış, Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) ve bu mahkemelerin kuruluşuna ilişkin 143. madde de yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı'nın Yüksek Öğretim Kurumu'na temsilci göndermesine son verilmesi ve Sayıştay'ın Silahlı Kuvvetlerin elindeki devlet mallarını TBMM adına denetlemesinin yolunun açılması sivilleşme açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan, temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalar ile kanunlar arasında bir uyumsuzluk olduğunda, milletlerarası antlaşma hükümlerinin esas alınması benimsenmiş, "Kanun Önünde Eşitlik" başlıklı 10.maddede yapılan değişiklik ile kadın-erkek eşitliği, Anayasa'nın "Basın Araçlarının Korunması" başlıklı 30. maddesinde yapılan değişiklik ile basın özgürlüğü daha da güçlendirilmiştir (Resmi Gazete, 22.05.2004).

Türkiye'nin özellikle 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında AB siyasi kriterlerini karşılama yolunda attığı bu önemli adımlar AB tarafından da olumlu karşılanmış ve nihayetinde 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de gerçekleşen Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye ile müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde başlaması doğrultusunda karar alınmıştır. Alınan bu karar doğrultusunda da 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'ta yapılan Hükümetler Arası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır.

AB ile müzakerelere başlanmasından sonra anayasal demokrasinin tesisi açısından önemli olan kapsamlı bir anayasa değişikliği de 2010 yılında yapılmıştır. 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandumla birlikte kabul edilen anayasa değişikliklerinin (Resmi Gazete, 13.05.2010) Avrupa Birliği müktesebatında yer alan siyasi kriterlere uyumun sağlanması ve Türkiye'de siyasal sistemin daha demokratik bir yapıya doğru dönüştürülmesi yönünde atılan önemli bir adım olduğu söylenebilir

2010 yılında yapılan anayasa değişikliği kapsamında 1982 Anayasasının 10. maddesinde yapılan düzenlemeyle, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi sosyal bakımdan korunması gereken kişilere yönelik alınacak tedbirlerle bu kesimlere yönelik pozitif ayrımcılığa anayasal dayanak sağlanması amaçlanmıştır (AB Genel Sekreterliği, 2010: 2). Avrupa Birliği, 2008 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'nde "Ayrımcılığa Karşı Politikalar" başlığı altında yasal anlamda da bu yönde güvence sağlanmasını tavsiye etmiştir. Yine 2009 yılı İlerleme Raporu'nda ayrımcılıkla mücadele ile ilgili olarak Avrupa Birliği, AK Parti hükümetinin attığı adımları olumlu bulmakla birlikte yasal çerçevenin AB müktesebatıyla yeteri kadar uyumlu olmadığını belirtmiştir. Yapılan bu değişiklik aynı zamanda, Avrupa Revize Sosyal Şartı, Türkiye'nin üyesi olduğu Avrupa Bakanlar Komitesi tavsiye kararları ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ile de uyumludur (Türkiye İlerleme Raporu, 2009).

Demokratikleşme kapsamında 2010 yılında yapılan diğer bir değişiklik 1982 Anayasasının 20. maddesinde gerçekleştirilmiştir. Maddede yapılan değişiklikle kişisel verilerin korunması güvence altına alınmıştır. Yapılan düzenleme, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde kişisel verilerin korunması ve 2009 yılı İlerleme Raporu'nda ise özel hayata ve aile hayatına saygı çerçevesinde Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumlaştırılması istenen konulardır.

Anayasanın 41.maddesinde yapılan değişiklik de Katılım Ortaklığı Belgesi ile 2009 İlerleme Raporu'nda "Çocuk Hakları" başlığı altında yapılması istenen değişikliklere paralel olarak gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikte çocukların korunma mekanizması anayasal düzeyde ifade edilmiş ve garanti altına alınmıştır.

2010 yılında Anayasa'nın 51, 53, 54 ve 128. maddelerinde yapılan değişikliklerle sendikal özgürlükler konusunda yeni düzenlemeler yapılmış, grevle ilgili gereksiz sınırlamalar kaldırılmış, memur ve diğer kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkı getirilmiştir (AB Genel Sekreterliği, 2010: 5). Yapılan bu değişiklik, Katılım Ortaklığı Belgesi ve 2009 yılı İlerleme Raporu'ndaki "İşçi Hakları ve Sendikal Haklar" başlığı altında tavsiye edilmiştir. Diğer taraftan Anayasa'da yapılan bu değişiklik Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına İlişkin 87 Sayılı Sözleşmesi başta olmak üzere ilgili Sözleşmeleri'nin yanı sıra Avrupa Revize Sosyal Şartı ve AİHM'nin Türkiye'ye yönelik çeşitli kararları açısından da önem taşımaktadır (AB Genel Sekreterliği, 2010: 5-6). Ancak kamu çalışanlarına hala grev hakkı tanınmamış olması sendikal haklar açısından bir eksikliktir. Bu durum kamu çalışanlarını, taleplerini gerçekleştirme yolunda kullanabilecekleri önemli bir araçtan yoksun bırakmaktadır.

Türkiye'nin anayasal demokrasinin gelişimi yönünde 2010 yılında yapılan anayasa değişikliklerinden bir diğeri de Ombudsmanlık Kurumu olarak bilinen ve Avrupa'da örnekleri yer alan Kamu Denetçiliği Kurumu'nun Türkiye'de oluşturulmasına yöneliktir. Kamu Denetçiliği sisteminin oluşturulması ile insan

haklarının korunmasına daha etkin bir hukuki ve idari çerçeve sağlanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Kamu Denetçiliği sistemine anayasal dayanak kazandırılarak, idarenin eylem ve işlemlerinin iyi idare ve hukuka uygunluk bakımından yargı dışı bağımsız denetime tabi tutulması sağlanmış, böylece insan haklarının korunması mekanizması güçlendirilmiştir (AB Genel Sekreterliği, 2010: 9).

2010 yılı anayasa değişikliğindeki konulardan birisi de Anayasanın 144 ve 159. maddelerinde yer alan adalet hizmetlerinin denetimi ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) ile ilgilidir. HSYK'nın yapısı ve işleyişinin yargı bağımsızlığını pekiştirecek şekilde değiştirilmesi yönündeki talepler Katılım Ortaklığı Belgesi ile 2009 İlerleme Raporu'nda yer almıştır. 2010 yılı İlerleme Raporu'na göre, HSYK'nın yargı mensuplarına yönelik meslekten ihraç kararlarının yargı denetimine açılması HSYK'nın kararlarına karşı etkili bir yolun tesisi yönünde atılmış bir adım olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu düzenlemeyle, Adalet Bakanlığı tarafından sağlanan mesleki destek ve sekreteryaya desteği, HSYK'nın bünyesinde kurulan Genel Sekreterliğe geçmiştir. Genel Sekreterliğe hakim ve savcı atamalarının HSYK tarafından yapılmasının kabulüyle de yürütmenin HSYK'nın idaresine müdahale imkanı azaltılmıştır. HSYK'nın görevlerini siyasi müdahale riski olmaksızın yerine getirebilmesi açısından önemli olan bir düzenlemeyle de hakim ve savcılarının performansını değerlendiren adalet müfettişlerinin Adalet Bakanlığı yerine HSYK'ya rapor vermeleri kuralı getirilmiştir. Fakat 2010 yılı İlerleme Raporu'na göre yapılan düzenleme ile yargının bağımsızlığı açısından giderilmeyen sorun Adalet Bakanı'nın hala HSYK'nın başkanı olması ve HSYK'nın soruşturma yetkisinin Bakan onayına tabi olmasıdır (Türkiye İlerleme Raporu, 2010). Diğer taraftan, Venedik Komisyonu 2007 raporu Adalet Bakanının HSYK'daki varlığını sakıncalı görmemiştir. Üstelik ilgili anayasa değişikliği Adalet Bakanının yetkilerini sınırlayarak sembolik hale getirmiştir. Adalet Bakanı HSYK'nın Başkanı olmasına ve Kurulu temsil etmesine karşın HSYK bünyesinde kurulacak olan dairelerin çalışmalarına katılamayacaktır (Yazıcı, 2010: 10).

Katılım Ortaklığı Belgesinde ve 2009 yılı ilerleme raporunda “güvenlik güçlerinin sivil denetimi” başlığı altında AB tarafından tavsiye edilen bir diğer değişiklik 2010 referandumu ile 145. maddenin değiştirilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikle birlikte askeri yargının görev alanı askeri suçların yargılanmasıyla sınırlandırılmış; devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçların, her halükarda adliye mahkemelerinde görüleceği hükme bağlanarak; asker olmayan kişilerin, savaş hali dışında askeri mahkemelerde yargılanamayacağı hususu Anayasal güvence altına alınmıştır. Bu anayasal düzenleme Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin adil yargılanmayı düzenleyen 6. maddesi ve bu alanda AİHM'in Türkiye hakkında verdiği kararlar açısından önem taşımaktadır (AB Genel Sekreterliği, 2010: 10-11).

2010 yılında anayasada yapılan bir diğer değişiklik de Anayasa Mahkemesi ile ilgilidir. Bu değişiklik doğrudan yargı bağımsızlığını düzenlememektedir ama mahkemenin üye sayısının artmasının, üyelerin belirli bir ideolojik görüş ya da çıkar güdüsüyle hareket etmeleri ihtimalini azalttığı söylenebilir. Diğer taraftan mahkemeye bireysel başvuru hakkının getirilmesi, AİHM'e yapılan başvuruların azalması düşüncesiyle, olası sorunların iç hukuk yolları içerisinde çözümlenebileceği amacını yansıtmaktadır (AB Genel Sekreterliği, 2010: 11-12).

Ayrıca, yapılan anayasa değişikliğiyle 2010 yılı İlerleme Raporu'nun görüşüne uygun olarak TBMM'nin, Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçimine dahil edilmesi, Türkiye'deki uygulamayı AB üyesi devletlerdeki uygulamalara yaklaştırmıştır. Bununla birlikte hakimlerden ikisinin hala askeri hakim olması, demokratik bir sistemde anayasa içtihadının sivil bir mesele olması sebebiyle, askeri hakimlerin bu mekanizmadaki mevcudiyetini tartışmalı hale getirmektedir (Türkiye İlerleme Raporu, 2010: 13).

Anayasa değişikliklerinden bir diğeri, Anayasanın 166. maddesi ile Ekonomik ve Sosyal Konsey uygulamasının oluşturulmasıdır. Avrupa Birliği tarafından, ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesinde, sivil toplum kuruluşları ve meslek odaları gibi aktörlerin siyasi iktidar ile bir araya getirilerek bu kapsamda etkin işleyen bir sistemin oluşturulması yönünde tavsiyede bulunulmuştur. Yapılan anayasa değişikliği ile Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Konsey anayasal güvence altına alınmış (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2010: 6), böylece ekonomik ve sosyal politikaların karar alma süreçleri daha katılımcı bir yapıya kavuşturulmuştur.

SONUÇ

1876 yılında anayasalı ve parlamentolu bir siyasal sisteme geçmesine, 1950'de ise çok partili ve serbest seçimlerle halkın iradesinin egemenliği kullanan kurumları belirlediği bir demokratik düzene sahip olmasına rağmen Türkiye'nin demokratikleşme problemleri günümüze kadar belli ölçüde devam etmiştir. Demokrasinin 1960'tan itibaren askeri müdahalelerle kesintiye uğratılması ve bu müdahalelerin sonucu olarak ortaya çıkan anayasalarla yoluna devam etmek zorunda kalması, belki de yaşanan demokratikleşme problemlerinin başta gelen nedenlerindedir. Çünkü bu müdahaleler demokratik düzenin problemlerini kendi dinamikleri içinde çözmesi imkanını elinden almıştır. Sonuç olarak Türkiye hala askeri dönemin bir ürünü olan bir anayasa ile yoluna devam etmektedir.

Kendi dinamikleri içinde demokratikleşme problemlerini çözme imkanının büyük ölçüde kısıtlanması Türkiye için dış dinamiklerin önemini artırmıştır. 1945 yılında Türkiye'de çok partili hayata geçiş yönünde bir eğilimin ortaya çıkmasında uluslararası konjonktürün etkisinin olduğu, Türkiye'nin demokratik ülkelerin mi yoksa sosyalist ülkelerin mi yanında yer alacağı konusunda bir karar vermek zorunda kaldığı açıktır. Çok partili hayata geçildikten sonra da uluslararası ilişkiler

Türkiye demokrasisini etkilemiştir. Bu etkinin en yoğun ve açık bir biçimde görüldüğü alan ise Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileridir.

Türkiye yaklaşık 50 yıldan beri Avrupa Birliğine katılma çabası içindedir. Bu durum kuşkusuz Türkiye'nin siyasal sistemini farklı dönemlerde çeşitli derecelerde etkilemiştir. 1993'te yapılan Kopenhag zirvesi ise dönüm noktası olmuştur. Bu zirvede kabul edilen siyasal kriterler, aday ülkelere yerine getirilmesi gereken ve çoğunluğu itibariyle siyasal sistemin demokratikleştirilmesini öngören yükümlülükler getirmiştir.

Türkiye özellikle 2001 yılından sonra bu kriterleri yerine getirme yolunda önemli adımlar atmış, yapılan anayasa değişiklikleriyle Türkiye'de anayasal demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla işlerlik kazanması yönünde önemli bir değişim yaşanmıştır. Türkiye ile müzakerelerin açılması, Kopenhag siyasi kriterlerinin yeterli ölçüde karşılanması ile mümkün olmuştur. Müzakere sürecinde de Türkiye, siyasal yapısındaki antidemokratik öğeleri gözden geçirme ve onları demokrasinin gereklerine uygun olarak değiştirme imkanına kavuşmuştur. 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 ve 2010 yıllarında yapılan anayasa değişiklikleri ile Türkiye Avrupa Birliği müktesebatına uyum sağlama yolunda önemli adımlar atmıştır. Anayasanın önemli bir bölümünde değişiklikler yapılmış, anayasanın bütününe hakim olan güvenlikçi ve birey yerine devleti merkeze alan anlayıştan önemli ölçüde uzaklaşmıştır.

Yapılan anayasal düzenlemelerle önemli bir dönüşüm yaşanmıştır ancak anayasadaki anti demokratik ruh tamamen ortadan kalkmış değildir ve belki de sivil yeni bir anayasa yapılmaya kadar da bütünüyle ortadan kaldırılamayacaktır. Ama yapılan bu değişikliklerin aynı zamanda sivil demokratik bir anayasanın yapılmasının ve tüm kural ve kurumlarıyla anayasal bir demokrasinin kurulmasının önünü açtığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

AB Genel Sekreterliği (2007), Türkiye'de Siyasi Reform, M&B Tanıtım Hizmetleri, Ankara.

AB Genel Sekreterliği (2009a), www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1, Erişim: 29.07.2009.

AB Genel Sekreterliği (2009b), <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=302&l=1>, Erişim: 29.07.2009.

AB Genel Sekreterliği (2010), Avrupa Birliği Uyum Süreci Perspektifinden Anayasa Değişikliği Paketi, Ankara.

BEŞE, Ertan (2002), Terörizm, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, Seçkin Yayınları, Ankara.

BOZKURT, Enver vd. (2001), Avrupa Birliği Hukuku, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

BUCHANAN, James M. (1986), Liberty, Market And State: Political Economy in the 1980s, Wheatsheaf Books, Brighton, England.

DÖNMEZ, Mustafa (2003), "Kopenhag Zirvesi Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri", İşveren Dergisi, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=648&id=39, Erişim: 10.02.2012.

DPT (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.

ERDOĞAN, Mustafa (1993), Anayasacılık, Parlamentarizm, Silahlı Kuvvetler, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ERDOĞAN, Mustafa (2007), Anayasa Hukuku, Orion Yayınevi, Ankara.

European Court of Human Rights (2009), <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Basic+Texts>, Erişim: 02.08.2009.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin (2007), Türkiye'nin Demokratik Gelişimi ve Avrupa Birliği, Beyan Yayınları, Ankara.

GİDDENS, Antony (2000), Sosyoloji, Ayraç Yayınevi, Ankara.

HUNTINGTON, Samuel P. (1993), Üçüncü Dalga, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.

İktisadi Kalkınma Vakfı (2010), "Anayasa Değişikliği Paketinin Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyumuna Etkisi", [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_degerlendirme_notu\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/anayasa_degisikligi_degerlendirme_notu(1).pdf), Erişim: 22.09.2010.

MAYO, Henry B. (1964), Demokratik Teoriye Giriş, Çev. Emre Kongar, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

ÖZER, M.Akif (2007), "Temel Belgeler Eşliğinde Türkiye-AB İlişkileri", Sayıştay Dergisi, Sayı: 66-67, Temmuz-Aralık 2007, 67-88

Resmi Gazete (2001), Tarih: 17.10.2001, Sayı: 24556, Mükerrer, 7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun".

Resmi Gazete (2003), Tarih: 07.08.2003, Sayı: 25192, 30.07.2003 tarih 4963 sayılı "Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun".

Resmi Gazete (2004), Tarih: 22.05.2004, Sayı: 25469, 7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun".

Resmi Gazete (2008), Tarih: 31.12.2008, Sayı: 27097, 2008/14481 sayılı "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı ile

Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar”

Resmi Gazete (2010), Tarih: 13.05.2010, Sayı: 27580, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun”.

SCHMITTER, Philippe C. (1995), Terry Lyn Karl, "Demokrasi Nedir ... Ne Değildir", Demokrasinin Küresel Yükselişi, Der. Larry Diamod ve Marc F. Plattner. Çev. Köker, Levent, Yetkin Yayınları, Ankara.

SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban (2000), Siyasal Demokrasinin İdeal Şartları ve Türkiye, Demokrasi Dosyası, Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.

SOYSAL, Mümtaz (1993), 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

TBMM (2009a), http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/trabils.htm, Erişim: 29.07.2009.

TBMM (2009b), AB'ye Uyum Paketleri dahilinde yapılan kanun değişiklikleri, www.tbmm.gov.tr, Erişim: 06.08.2009.

Türkiye İlerleme Raporu (2009), http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, Erişim: 14.10.2009.

Türkiye İlerleme Raporu (2010), http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf, Erişim: 09.10.2010.

UYSAL, Ceren (2001), “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt:1, sayı:1, 140-153.

YAZICI, Serap (2010), 12 Eylül'de Halkoyuna Sunulacak Olan Anayasa Değişikliği Ne Tür Yenilikler İçermektedir?, TESEV, www.tesev.org.tr/UD.../anayasa-degisiklik-paketi-serap-yazicipdf.pdf, 15.10.2010.